

Източници на право в англо-американската правна система

Методи Шамоу

Sources of law in Common law system: *The article explores the origins of Anglo-American law. The first part is devoted to the historical origin and development of the Common law. The second part of the article presents the main types of sources of Common law, their nature and relation to one another.*

Key words: *Anglo-American law, Common law, development, sources of Common law, relation.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Заедно с континенталната правна система, системата на общото право (common law) е една от основните правни системи в съвременния свят. И ако за европейските юристи системата на източниците на континенталното право е близка и ясна, то източниците на общото право са по-далечни и недотам в пълнота изследвани.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Историческо възникване и развитие на common law

1. Преди да разгледаме видовете и същността на източниците на общото право, следва да отправим поглед към техния произход и историческо развитие. В противен случай не би могло да достигнем до тяхната същност. Следва да се направи уточнението, че, когато изследваме историческото развитие на common law, имаме предвид генезисът на английското право (The English law). Последното в никакъв случай не е синоним на съвременното common law, не представлява цялото общо право и не го изчерпва, предвид особеностите, които съществуват в основно САЩ, а и в останалите държави, в които е разпространено. Common law, обаче, възниква на територията на днешна Великобритания, поради което не можем да отречем, че английското право стои в основата на общото право, поради което историческата ретроспекция ще обхване възникването и развитието на English law.

2. В научната литература е прието историческото развитие на английското право да се обособи в четири основни периода.⁵⁹

Първият период е известен като „англо-саксонски“ и обхваща времето до Нормандското завоевание (1066 г.). До този момент в Англия липсва централизирана правна система. В този период английското право представлява сбор от местните обичаи на англо-саксонските племена⁶⁰ Така първоначално английското право възниква на основата на обичая, използван от британците. Най-ранните извори за правния обичай като регулатор на обществените отношения са присъдите на Алтерберт, крал на Кент; присъдите на Ине, крал на Уессекс; в заповедите на Алфред Велики и крал Кнут.⁶¹ По думите на П. Арчър, общото право първоначално представлявало народен обичай, както са го запомняли съдиите и юристите, осъществявали правосъдието по тези земи.⁶² До 1066 г. лицата не били равнопоставени – техните права зависели от социалната прослойка и от обичаите в общностите, към които се числели.⁶³

Управлението на англи и саксони не било основано единствено на обичаите, които те налагали. Това е също така времето на първите писани закони в Англия.

⁵⁹ Вж. Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза. Основные правовые системы современности. М. 1988, с. 268.

⁶⁰ Вж. А. К. Романов. Правовая система Англи. М. 2002, с. 60.

⁶¹ Вж. W. Blake Odgers. The Common Law of England. London. 1920, p. 51-52.

⁶² Вж. П. Арчер. Английская судебная система. М. 1959, с. 27.

⁶³ Вж. Е. Jenks. A Short History of English Law. Boston. 1922. p. 5.

Така например, крал Аетехлберт I (600 г. сл. Хр.) и неговите наследници били съветвани в управлението на държавата от приближените си чрез „писани думи“.⁶⁴

Датското нашествие (IX в.) дава възможност на крал Алфред от Уессекс да постави началото на обединяването на множеството графства в едно общо кралство. До Нормандското владичество законите, издавани от кралете са основен източник на старото английско право. Въпреки това, управлението на Англия през източения период се основава по-скоро на различни неписани обичаи, отколкото на установено със закон право.⁶⁵

3. Вторият исторически етап от развитието на common law обхваща времето от Нормандското владичество до началото на управлението на династията на Тюдорите.

Този период се характеризира главно с развитието на съдебната система. До управлението на крал Хенри II в Англия съществуват четири различни правни системи, съответно толкова на брой юрисдикции – Уессекс, Мършийн, Дейн и върховната юрисдикция на Кралския съд (Aula vel Curia Regis).⁶⁶ „Дуалността“ на правосъдието в Англия през това време се дължи и на съществуването на многобройни църковни и светски съдилища, които правораздавали по различни спорове.⁶⁷

Нормандското завоевание води след себе си две основни последици за английското общество – от една страна, през този период държавната власт се централизира в ръцете на монарха, а от друга страна – за Англия настъпва времето на феодализма.

Правото на собственост по наследство върху цялата земя дава възможност на монарха да я разпределя между феодалите и да затвърди своята власт при възникнали спорове между тях. Така постепенно той става източник не само на власт, но и на правосъдие. С течение на времето Кралският съд (Curia Regis) разширява своите функции и започва да правораздава както по граждански, така и по наказателни дела. Това води до необходимостта от създаване на нови съдилища, които да облекчат неговата дейност. Така възникнали личният съд на Краля (Уестминстърски съд), Съдът на хазната (The Court of Exchequer) и Съдът по общите жалби (Common Pleas). Особено място заемал Съдът на кралската скамейка (Court of King's Bench), който постепенно се превърнал във върховна апелационна инстанция, която контролирала решенията и присъдите на всички останали съдилища.⁶⁸ Именно практиката на новите кралски съдилища полага основите на общото право.⁶⁹

Характерно за common law през разглеждания период е, че то се превръща в строго формална процедура по допустимост за разглеждане по същество – за всеки иск, за всяка жалба съществувал отделен ред, различни процедури доказателства, които могат да се използват. Крайният формализъм бил основната причина материалното право да бъде „подчинено“ на процесуалното. Чудесно определение на общото право от това време са думите на Х. Мейн, който отбелязва, че „раждането на английското право произлиза от утробата на процеса“.⁷⁰

4. Третият период от развитието на общото право обхваща времето от управлението на Тюдорите до първата голяма съдебна реформа в Англия (1832 г.).

Постепенно common law се превърнало в „общо“ в същинския смисъл на думата – започнало да се прилага на цялата територия на Англия. Строгият му формализъм, обаче, довел до неговата неефективност и поданиците все по-трудно получа-

⁶⁴ Вж. J. H. Baker. An Introduction of English Legal History. Oxford. 2005, p. 2.

⁶⁵ Ibid., p. 3.

⁶⁶ Вж. W. Blake Odgers. Op. cit., p. 52.

⁶⁷ Вж. G. Burton Adams. The History of England. From the Norman Conquest to The Death of John (1066-1215). 1905. p. 273-290.

⁶⁸ Вж. М. Н. Марченко. Правовые системы современного мира. М. 2001, с. 139.

⁶⁹ Вж. Р. Леже. Великие правовые системы современности. М. 2009, с. 11-12.

⁷⁰ H. Main. Early law and custom. 1889, p. 389. Цит. по Р. Леже. Цит. съч., с. 16.

вали правосъдие. Необходима била промяна и тя дошла от т.нар. право на справедливостта (Law of Equity). Невъзможността да получат правосъдие поради формални причини карало все повече хора да се обръщат директно към краля. Той трябвало да реши техните спорове „по кралска милост и справедливост“. Увеличаването на тези тъжби накарало краля да делегира правомощията по решаването им на своята дясна ръка – лорд-канцлерът, който бил пазител на кралския печат. С течение на времето лорд-канцлерът се превърнал в самостоятелен и особен съд. Той не следвал нормите на общото право, а правораздавал по „собствена справедливост“, като създал отделна писмена процедура, заимствана от каноническото и римското право.⁷¹

Първоначално правото на справедливостта се разглеждало като допълващо общото право, но постепенно двете започнали да си противоречат, търсейки примат над другото. В крайна сметка спорът бил решен по соломоновски – правото на справедливостта продължило да съществува паралелно с общото право, но само като решения, които го поправят или допълват. Така „справедливостта започнала да следва правото“.⁷²

5. Четвъртият период обхваща времето от 1832 г. до наши дни. От началото на XIX в. започва модернизацията на английското право. Основните фактори, които влияят върху този процес са от една страна, увеличаването на значимостта на парламента и законите като регулатор на обществените отношения, а от друга страна – извършената съдебна реформа през посочения период.

В края на XIX в. и в началото на XX в. английският парламент започва да приема все повече писани закони. Едни от тях инкорпорирани в себе си основополагащи съдебни решения, други реформирали традиционни институти. Не на последно място, чрез законодателната дейност на парламента се регулирали и нови, непознати до момента обществени отношения като трудовите отношения и социалното законодателство.⁷³

Макар ролята на законодателя да нараснала, същността на английското право не се променила – то остава в основата си прецедентно, съдебно право или както е известно - judge-made law. Този факт води и до друга промяна в common law, свързана с модернизация на съдилищата и съдебния процес.

Реформата от 1873-1875 г. премахнала различията между съда на общото право и съдът на справедливостта, които били трансформирани във Върховен съд. В резултат на съдебната реформа правомощията на съдиите били изравнени и те получили възможност да правораздават както на основната на нормите на общото право, така и използвайки норми на правото на справедливостта.⁷⁴

Актовете за съдоустройството (1873-1875 г.) реформирали не само съдилищата, но и съдебната процедура. В голямата си част бил премахнат формализма в процеса. В края на XX в. била извършена нова реформа. Приетите през „Правила за гражданския процес от 1998 г.“ облекчили достъпа до правосъдие и намалили цената на съдебните искове. Реформа била извършена и в наказателния процес, най-значимата последица от която е създаването през 1985 г. на Кралска служба за съдебно преследване, поставила началото на държавното обвинение във Великобритания.⁷⁵

⁷¹ Вж. М. Н. Марченко Цит. съч., с. 144. Показателно за критерия „справедливост“, който се влагал в решенията на лорд-канцлера е че за всеки различен случай справедливостта варирала „с дължината на крака на лорд-канцлера“, в зависимост от това какво той мислел за правилно, без да взима предвид нито един прецедент – вж. подробно W. Blake Odgers. Op. cit. p. 58.

⁷² Р. Леже, Цит. съч., с. 23.

⁷³ Пак там, с. 25.

⁷⁴ Вж. Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза, Цит. съч., с. 190; М. Н. Марченко. Цит. съч., с. 146.

⁷⁵ Вж. Р. Леже, Цит. съч., с. 27-28.

II. Видове източници на правото в common law

1. Правната система на общото право е известна още като система на прецедентното право поради водещото място, което заема прецедентът в системата на източниците на правото ѝ. Common law генетически възниква и се развива благодарение на съдебните решения, постановявани от съдилищата. Това е типична case law или judge made law правна система, където прецедентът има равна или по-висока юридическа сила от закона.

Удачно определение на системата на общото право дава Р. Леже, който отбелязва, че „Английското право продължава да бъде подчинено на съдиите, докато френското и немското право представляват системи, които зависят преди всичко от закона“.⁷⁶

Доминиращата роля на съда не само като правораздаващ, но главно като „законодателен, нормотворчески орган“ специално в Англия, може да се обясни с неговия изключителен авторитет. Причините за този факт могат да се търсят в няколко посоки. Първо, в Англия на ниво изпълнителна власт не съществува самостоятелен държавен орган, който да провежда и реализира държавната политика по правосъдие (за разлика от държавите от континенталната правна система, където съществува Министерство на правосъдието и съответно – министър на правосъдието). Правосъдните функции са разпределени между Департамента на Лорд-канцлера и т.нар. Home office.

Лорд-канцлерът освен изпълнителните правомощия, които осъществява като член на правителството, оглавява и една от палатите на Парламента – Палатата на лордовете, ръководи нейния Апелативен комитет (Appellate Committee). Палатата на лордовете и Апелативния комитет съставляват върховната съдебна инстанция на Англия. Това е причината в теорията лорд-канцлерът да се определя като „главен съдия“.⁷⁷

Home office осъществява едновременно функции в правосъдието и във вътрешния ред, т.е. обединява дейността на Министерство на правосъдието и Министерство на вътрешните работи.⁷⁸

Второ, високият статус на съда в Англия се обуславя и от другите участници в правния живот – адвокатите. В Англия са познати два вида практикуващи адвокати – солиситъри (solicitors), които имат право на процесуално представителство само в нисшите съдилища и т.нар. баристъри (barristers). Последните нямат аналог в останалите съвременни правни системи. Те са висококвалифицирани юристи, членове на една от Inns of Courts⁷⁹ и водят делата във върховните съдилища. Баристърите играят основна роля в правния живот на Англия, тъй като съдиите се избират от техните редици. Така английските съдии в преобладаващата си част не са професионални магистрати, а адвокати (barristers), които притежават изключително високи професионални и морални качества и се назначават от монарха по предложение на лорд-канцлера.

2. Прецедентът като източник на правото в системата на общото право.

⁷⁶ Р. Леже, Цит. съч., с. 60.

⁷⁷ Вж. Р. Леже, Цит. съч., с. 61.

⁷⁸ Home Office представлява колективен държавен орган, ръководен от няколко министри и обединява различни институции (Инспекторатът на полицията, митнически органи, Агенцията за визи и имиграция и др.). Функциите му са свързани с осъществяване на държавните политики, свързани с имиграцията и издаването на визи, поддържане на сигурността, реда и законността (антитероризъм, полиция и пр.).

⁷⁹ Това са професионалните асоциации на баристърите, осъществяващи контрол и дисциплинарна отговорност върху дейността на своите членове. Към момента съществуват четири асоциации на баристърите – Society of Lincoln's Inn, Society of Inner Temple, Society of Middle Temple и Society of Gray's Inn.

Характерно за прецедентната правна система е, че съдебната практика не само изменя, но и създава правните норми.⁸⁰

Доктрината за съдебния прецедент като задължителен източник на правото възниква през втората половина на XIX в. До този момент в Англия действа декларативната теория за правото,⁸¹ съгласно която съдиите трябва да прилагат правото такава, каквото би било то и без тях. Така прецедентните съдебни решения били възприемани единствено като убедителни доказателства (*persuasive precedents*) за съществуването на конкретната правна норма такава, каквато е формулирана в решението по конкретното дело. Както сочат Дж. Мърфи и Р. Рутър „До средата и края на деветнадесети век съдиите в Англия не са били ограничени от по-ранните решения...“.⁸²

Съвременната теория за задължителния характер на прецедента е формирана благодарение на две важни обстоятелства. На първо място, това е създаването на два специални органа – Съвет и Правно общество, една от основните задачи, на които е събирането, систематизирането и публикуването на решенията на върховните съдебни инстанции. Вторият фактор, който спомага за превръщането на прецедентите от препоръчителни в задължителни е приемането на законите за съдоустройството в периода от 1873 г. до 1875 г., които установяват единна система на съдилищата в Англия.

Доктрината за съдебния прецедент като задължителен източник на правото и днес не е безспорна. Едни автори приемат, че, следвайки основния принцип за забрана на отказ от правосъдие, съдът не може да откаже правосъдие с аргумента, че едни или други обществени отношения не са регулирани от правото. Поради тази причина, при празнота в правото съдът следва да формулира, да изведе нова правна норма, която да запълни липсата на писано право. Според други – осъществявайки правотворческа функция, съдът изземва изключителни правомощия на законодателната власт, което противоречи с принципа за разделение на властите.⁸³

3. За разлика от континентална Европа, в англо-американската правна система съществува т.нар. правило *stare decisis* или *binding case*. Изразът *stare decisis* има латински произход – от глагола „*sto*“ (да бъдеш тих) и думата „*decisum*“ (нещо, което вече е установено) и представлява съкращение на израза „*Stare decisis et non quieta movere*“ („Решено е и не трябва да се променя“). *Stare decisis* задължава нисшестоящият съд при решаването на конкретно дело да отчете и да следва решението на по-висшестоящия съд, постановено по сходен случай. Става въпрос за т.нар. прецедент, който играе съществена роля в системата на източниците на английското право. Прецедентът представлява съдебно решение по конкретно дело, което подсказва на другите съдилища какво решение следва да приемат в бъдеще при решаването на аналогични правни спорове.⁸⁴ Принципът на прецедента действа по вертикала, като задължава съдиите да се съобразяват с решенията на висшестоящите съдилища.

Особено важен е въпросът, свързан с юридическата сила на прецедента и съотношението му като източник на правото със закона. Тя зависи от две обстоятелства – от една страна кой съд е приел решението, а от друга – по отношение на кой

⁸⁰ Вж. Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза. Цит. съч., с. 336.

⁸¹ Декларативната теория за правото обхваща единствено съдебните решения, постановени въз основа на общото право, докато по делата, разглеждани по правилата на правото на справедливостта в съда на лорд-канцлера целта на съдиите е била единствено да достигнат до справедливост – вж. по-подробно у А.К. Романов. Цит. съч., с. 160.

⁸² J.D. Murphy, R. Rueter. *Stare Decisis in Commonwealth Appellate Courts*. Toronto. 1981. Цит. по E. Hondius. *Precedent and the Law*. *Electronic Journal of Comparative Law*. vol. 11.3, December 2007, p. 7.

⁸³ Вж. подробно за различните теории относно прецедента у P.J. Evans. *The Status of Rules of Precedent*. *The Cambridge Law Journal*, Vol. 41, No. 1 (Apr., 1982), pp. 162-179; P. Кроос. *Прецедент в английском праве*, М. 1985, с. 42-52.

⁸⁴ Вж. А.К. Романов. Цит. съч., с. 162.

съд се преценява прецедента. Прецедентът има задължително действие по отношение на нисшестоящите съдилища. Нещо повече, за разлика от континенталната правна система, където юридическото действие на съдебното решение (и в частност тълкувателните решения на върховните съдилища) обвързва единствено длъжностящите правосъдни органи, конкретно в английското право прецедентните съдебни решения притежават задължителна юридическа сила не само за съдилищата, но и за всички субекти на правото.⁸⁵ В този смисъл може да се каже, че юридическата сила на прецедента се приравнява с тази на закона.

4. Обвързването на по-късните във времето съдебни решения със съществуващия прецедент не става автоматично. Необходимо е съдията да установи наличието на следните две условия: първо, съдебното решение, което се явява като прецедент трябва да е постановено от висшестоящ съд. Второ, съдебното решение, което се следва като прецедент, трябва да е постановено при сходни фактически обстоятелства. Следва да се отбележи, че качеството „прецедент“ придобива не решението на по-високия по ранг съд в неговата цялост, а само неговото *ratio decidendi* – съществените правни мотиви, необходими за обосноваване на диспозитива на съдебното решение. При все това, както удачно отбелязва Р. Леже, съществените мотиви (*ratio*) не притежават сами по себе си смисъла на *ratio decidendi*, а стават такива (т.е. прецедент) с течение на времето, когато започнат да се използват трайно като мотиви в съдебната практика, в писмените становища на адвокатите, от редакторите на сборниците със съдебна практика.⁸⁶

5. В зависимост от това какво е действието на правилото *stare decisis* прецедентите могат да бъдат класифицирани на два вида: обвързващ (*binding*) и убеждаващ (*persuasive*).

Обвързващият прецедент е задължителен за съда. Когато съдията разглежда конкретния правен спор той е длъжен, трябва да се ръководи от прецедентните правни норми, установени в по-ранните съдебни решения. Така решенията на по-горностоящите съдилища са задължителни за по-долностоящите. В този случай теорията приема, че става дума за действие на правилото *stare decisis* „по вертикал“.⁸⁷ *Stare decisis* има действие и „по хоризонтал“. То се проявява, когато по-ранните съдебни решения на един и същи съд се явяват обвързващи (задължителни) при разглеждането на следващи аналогични случаи.⁸⁸

Убеждаващото действие на правилото *stare decisis* (убеждаващ прецедент) е налице тогава, когато предходно съдебно решение по сходен казус не е задължително за съда, който разглежда правния спор, но той може да го използва като аргумент към мотивите си, за да обоснове верността на своето решение. Като типичен пример за убеждаващ прецедент в правната система на САЩ може да се посочи случая, когато съдът на един щат приеме решението на съд от друг щат по конкретен въпрос. В този смисъл решението на този съд има единствено препоръчителен, но не и задължителен характер.⁸⁹

6. Законите като източник на правото в англо-американската правна система.

Според господстващата теория законът в *common law* играе второстепенна роля като източник на правото, тъй като единствено „изменя и допълва“ правото, създадено от съдебната практика.⁹⁰ Съвременната функция на закона като основен регулатор на обществените отношения, обаче, оборва това схващане. В този смисъл Р. Давид правилно приема, че този възглед е неверен, тъй като ролята на закона е

⁸⁵ Вж. Р. J. Messitte. *Common Law v. Civil Law Systems*. In: *USIS-Issues of Democracy*, September, 1999-U.S. Courts, p. 2.

⁸⁶ Вж. Р. Леже. Цит. съч., с. 85-86.

⁸⁷ Вж. У. Бернам, *Правовая система США*, М. 2006, с. 143.

⁸⁸ Пак там.

⁸⁹ Пак там.

⁹⁰ Вж. Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза, Цит. съч., с. 345.

повече от допълнение на общото право. Нещо повече – според френския теоретик съществуват сфери в обществените отношения като трудовите и социалните отношения, които се регулират единствено от законите.⁹¹

За обозначаване на нормативните актове в англо-американската правна система се използва понятието „статути“ (statutes), което изразява съвкупността от законите и подзаконовите нормативни актове.

7. С оглед действието си по отношение на лицата и територията, законите, приемани от английския парламент се класифицират на: а) актове с общ или публичен характер (public acts) – определят основните държавни политики и действат спрямо всички лица или преобладаващата (съществена) част от правните субекти и б) актове с индивидуален характер (private acts) – юридическото действие на тези нормативни актове е само на определена територия или е насочено към определени групи, категории правни субекти.⁹²

В теорията е възприето разграничаването на актовете на Парламента съобразно тяхното съдържание на няколко вида:

- актове, реформиращи правната система – това са преобладаващата част от нормативните актове, приемани от английския парламент. Тяхното юридическо действие не е насочено пряко към регулиране на обществените отношения, не се отнасят към материалното право⁹³ (напр. The 1832 Reform Act, който модернизира изборителната система на Англия).

- консолидиращи актове – преобладаващото схващане в английската правна теория е под „консолидация“ да се разбира систематизация на правото, която обединява в един общ законодателен акт, въз основа на общ предмет на правно регулиране, без изменение на текста и на съдържанието на актовете, на един общ законодателен акт.⁹⁴ Обичайна практика на парламента в Англия е да приема закони по конкретни въпроси. Това налага изменения и допълнения в редица други нормативни актове. Консолидиращите актове „обединяват“ всички изменения и допълнения в законодателството, свързани с приетия закон, регулиращ конкретния вид обществено отношение.⁹⁵

- кодифициращи актове – посредством тези закони се обединяват всички правни норми, които регулират определен род обществени отношения или общ правен институт. Особеното, произтичащо от характера на английското право, е свързано с това, че кодифициращите актове обединяват (систематизират) всички норми на общото право, правото на справедливостта и съдебните прецеденти, касаещи същия род обществени отношения.

- закони за облагане на доходите – приемат се ежегодно от Парламента, на основата на които се правят предложения за държавния бюджет.⁹⁶

- текущи закони.⁹⁷

8. Делегирано (вторично) законодателство (Delegated or secondary legislation)⁹⁸

⁹¹ Вж. Пак там.

⁹² Вж. R. Rogers and R. Walters. How Parliament Works, 6th edition, Pearson Longman, 2006, p. 190. Роджърс и Уолтърс посочват и още един вид закон – т.нар. смесен закон (hybrid bill), който съчетава характеристиките на общия и индивидуалния закон. Има се предвид случаите, при които общият закон не обхваща персонално всички правни субекти, но има ефект върху правни субекти, които се намират в същото правно положение – вж. подробно R. Rogers and R. Walters. Op. cit., p. 191.

⁹³ Вж. А.К. Романов. Цит. съч., с. 129.

⁹⁴ Вж. К. Edey. The English Legal System. London., 1987 p. 119. Цит. по М.Н. Марченко. Цит. съч., с. 174.

⁹⁵ Вж. А.К. Романов. Цит. съч., с. 130.

⁹⁶ Пак там.

⁹⁷ Вж. М.Н. Марченко. Цит. съч., с. 168-169.

⁹⁸ Следва да се прави разграничение между делегираното законодателство и субординираното законодателство. Докато първото представлява нормотворческа дейност по делегация единствено от Парламента на Англия, то субординираното законодателство представлява издаване на нормативни

Не са редки случаите, когато английският парламент не издава закон, с който да регулира определен род или вид обществени отношения, а оправомощава това да направят отделни министри. Нормативните актове, издавани от министрите по пълномощие от Парламента образуват т.нар. делегирано или вторично законодателство. Secondary legislation наподобява подзаконовите актове, приемани в България от Министерския съвет и от министрите, доколкото представляват актове на изпълнителната власт. Актовете на делегираното законодателство, обаче, се различават от подзаконовите нормативни актове на изпълнителната власт в България по своя юридически характер. Причината е, че secondary legislation притежава равна юридическа сила на законите, приемани от Парламента.⁹⁹

Актовете на делегираното законодателство биват няколко вида: а) актове в Съвета (Orders in Council) – издават се от правителството по делегация от Тайния съвет и Короната и имат най-висока юридическа сила сред актовете на вторичното законодателство в Англия. Те се използват обикновено, когато издаването на постановление или инструкция от министър би било „неуместно като случай, при който е налице заповед, която прехвърля министерски функции или прехвърля правомощие на министър да състави подчинено законодателство...“.¹⁰⁰ б) актове на Съвета (Orders of Council), които се издават самостоятелно от Тайния съвет по делегация и обикновено се използват за регулиране на определени професии или браншови организации и в) постановления и инструкции, които се приемат от министрите или органите на местното самоуправление, когато това е изрично предвидено в закон или подзаконов нормативен акт и имат ограничено териториално действие.¹⁰¹ Делегираното законодателство често има временен и целеви характер. Това означава, че актовете на временното законодателство имат ограничено действие във времето и се издават не изобщо за регулиране на определен вид обществени отношения, а за постигане на някаква конкретна цел.¹⁰²

9. Обичаят, разумът и правната доктрина като източници на правото.

Обичаят (custom) има второстепенна роля като източник на правото. В common law се разграничават два вида обичаи – местните обичаи и търговските обичаи (mercantile customs). Местните обичаи имат задължителна юридическа сила, притежават качеството източник на правото само ако притежават характера на старинен (стар) обичай. За да бъде „обичай от незапомнени времена“, е необходимо да се докаже неговото съществуване до 1189 г.¹⁰³ За търговските обичаи това условие не важи.¹⁰⁴

„Разумът“, както отбелязва Р. Давид, представлява „разумно решение на спора, когато по този въпрос няма нито прецеденти, нито законодателни норми, нито обичай“.¹⁰⁵ Разумът има второстепенно значение като източник на правото. Казуистичният характер на английското право води до множество празнини в правото. Задачата на „разума“ е да „запълни“ тези празнини като се използва основно при тълкуване на правото.

10. Особености на източниците на правото в правната система на САЩ

В своя генезис правната система на Съединените американски щати (САЩ) е също, както тази на Англия – прецедентна, основана на съдебната практика (judge made law). Същевременно формата на държавно устройство на САЩ внася опреде-

---

актове по пълномощие на други органи, които по принцип осъществяват законодателната власт – напр. легислатурите на федератите в САЩ.

⁹⁹ Вж. А.К. Романов. Цит. съч., с. 129-130.

¹⁰⁰ Вж. R. Kelly. House of Commons Background Paper. Statutory Instruments, p. 3.

¹⁰¹ Вж. А.К. Романов. Цит. съч., с. 137.

¹⁰² Вж. М.Н. Марченко. Цит. съч., с. 187-188.

¹⁰³ Вж. пак там, с. 197; вж. А.К. Романов. Цит. съч., с. 181.

¹⁰⁴ Вж. Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза, Цит. съч., с. 350.

¹⁰⁵ Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза, Цит. съч., с. 354.

лена оригиналност сред източниците на правото. За разлика от Англия, САЩ притежават систематизирани конституции както на федерално, така и на щатско ниво. Това води до определени особености на източниците на правото – в тяхната юридическа сила и ранг.

Макар и американските, и английските юристи да приемат като „право“ главно правилата на съдебната практика, прилагането на case law в САЩ и в Англия се различава. Действието на правилото на прецедента (stare decisis) в двете правни системи е различно – в САЩ прецедентът не обвързва Федералния върховен съд и щатските върховни съдилища. Друга разлика е, че прецедентът в един американски щат е задължителен само за съдилищата в този щат.¹⁰⁶ Причините, които влияят върху различното значение на прецедента в САЩ, сравнено с Англия, могат да се обобщат с това, че от една страна, при тълкуването на конституционните актове в САЩ (както на федерално, така и на щатско ниво) съдиите търсят смисъла на нормите им в термините, които са използвали техните съставители. Прецедентите, които изясняват значението на тези термини имат спомагателно значение. От друга страна, Върховният съд на САЩ не възприема правилото за безусловна задължителност на прецедента, тъй като той разглежда и дела, засягащи въпроси от конституционен характер.¹⁰⁷

Разбира се, това не означава, че прецедентът в САЩ има второстепенна роля като източник на правото. В зависимост от това, дали съответният прецедент е постановен на основата на общото право или на базата на писаното право (законодателството), той заема различно място в системата на източниците на правото. Първите заемат най-ниското място в йерархията на източниците на правото. Съдебните прецеденти, постановени на основата на писаното право се приемат за производни от нормите, които се интерпретират. Това означава, че юридическата сила на този вид прецедент е обвързана от юридическата сила (мястото, което заема в йерархията на източниците на правото) на тълкувания нормативен акт. Така например, съдебният прецедент, възникнал при тълкуване на Конституцията на САЩ има примат пред противоречащ му статут и пр.¹⁰⁸

Законите в САЩ се възприемат като сборници от конкретни правни норми, които се прилагат единствено в границите на предвидените от тях условия (хипотези). Така, за разлика от континенталната правна система, където законите съдържат общи и абстрактни правила за поведение, в common law статутите формулират конкретни и каузални правила за поведение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеното изложение води до извода, че макар общото право да остава в основата си прецедентно, ролята на закона в държавите от англо-саксонската правна система се засилва и ще продължи да играе все по-голяма роля, наред с прецедентите, като основен нормативен регулатор на обществените отношения.

ЛИТЕРАТУРА

1. А. К. Романов. Правовая система Англии. М. 2002.
2. М. Н. Марченко. Правовые системы современного мира. М. 2001.
3. П. Арчер. Английская судебная система. М. 1959.
4. Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза. Основные правовые системы современности. М. 1988.
5. Р. Кросс. Прецедент в английском праве, М. 1985.

¹⁰⁶ Вж. Р. Давид, К. Жоффе-Спиноза, Цит. съч., с. 403.

¹⁰⁷ Вж. Р. Кросс. Цит. съч., с. 38.

¹⁰⁸ Вж. У. Бернам. Цит. съч., с. 107-108.

6. П. Леже. Великие правовые системы современности. М. 2009.
7. У. Бернам, Правовая система США, М. 2006.
8. E. Hondius. Precedent and the Law. Electronic Journal of Comparative Law. vol. 11.3, December 2007.
9. E. Jenks. A Short History of English Law. Boston. 1922.
10. George Burton Adams. The History of England. From the Norman Conquest to The Death of John (1066-1215). 1905.
11. H. Main. Early law and custom. 1889.
12. J. H. Baker. An Introduction of English Legal History. Oxford. 2005.
13. J.D. Murphy, R. Rueter. Stare Decisis in Commonwealth Appellate Courts. Toronto. 1981.
14. K. Eddey. The English Legal System. London., 1987.
15. P. J. Messitte. Common Law v. Civil Law Systems. In: USIS-Issues of Democracy, September, 1999-U.S. Courts.
16. P.J. Evans. The Status of Rules of Precedent. The Cambridge Law Journal, Vol. 41, No. 1 (Apr., 1982).
17. R. Kelly. House of Commons Background Paper. Statutory Instruments.
18. R. Rogers and R. Walters. How Parliament Works, 6th edition, Pearson Longman, 2006.
19. W. Blake Odgers. The Common Law of England. London. 1920.

За контакти:

Методи Шамов, доктор по право, главен асистент в Катедра “Теория и история на държавата и правото”, Юридически факултет, Софийски университет “Св. Климент Охридски”, e-mail: m_shamov@abv.bg

Докладът е рецензиран: